

SZABÓ ISTVÁN

Valahol eltévedtünk

A SZÍNHÁZAK PÉNZÜGYI KÁLVÁRIATÖRTÉNETE 2008–2012

Ez a káosz fokozódásának és a leépülésnek a története. A végét ismerjük, hiszen itt vagyunk benne nyakig. Azt a kérdést tesszük fel, hogy mi vezetett ideig. Átlátható összefüggéseket, ellenőrizhető tényeket szeretnénk leírni, okuljon belőle mindenki, aki tud, és legyen adalék ennek a kornak a megértéséhez azok számára, akiket a sors megkímélt attól, hogy kortársaink legyenek. Áttekintésünk az önkormányzati színházak és a független társulatok pénzügyi lehetetlenülését követi végig, különös tekintettel az ország színházi zászlóshajójára, a fővárosra mint finanszírozóra és a budapesti színházi életre.

Az utolsó békeév

Az utolsó békeév a színházak finanszírozása szempontjából tulajdonképpen 2008 volt. (A 2006 augusztusában bejelentett színházi törvény előkészületei – a szakmai viták, a konzultáció, majd 2007-ben a kodifikáció megkezdése – addig nem zavarták a napi gyakorlatot.) A Költségvetési törvény 7. számú melléklete a korábbiakhoz hasonlóan számszerűsítette az állam szerepvállalásának mértékét. A nem állami színházak működésének folytonosságát és egyáltalán a színházi struktúra fennmaradását ekkor még ennyi garantálni tudta.

A 2008-as költségvetési évre 11 milliárd, pontosabban 11 010 millió forint volt az állami költségvetés hozzájárulása. (A továbbiakban millió forintokra kerekítve jelölöm az összegeket.) A kőszínházak támogatása 9 680 millió forint volt, ezen belül 3 713 millió segítette a fővárosi színházak működését. Ezt a törvényben akkor „működtetési hozzájárulásnak” nevezték, amit a fenntartó önkormányzatok kaptak. A konkrét összegek megállapítása bázisalapon, az aktuális lobbierdekek figyelembevételével történt. Az önkormányzatok pedig, miután érdekeltségük saját támogatásuk emelésében már 2006-ban megszűnt, évről évre a legkevesebb hozzájárulást szavazták meg színházaiknak. A színházi törvény azzal kecsegtetett, hogy átláthatóbb viszonyok jöhetnek létre, és csökken az alulf finanszírozottság.

2008-ban a független társulatok 551 millió forintot kaptak. Ebből 468 millió forint – a támogatás 85 százaléka – a fővárosi együtteseknek jutott. A 2008. évi Költségvetési törvény végrehajtásáról szóló parlamenti elszámolás azt mutatja, hogy a tervezett

összegeket el is költötték. Az állam a budapesti színházi életre az önkormányzaton keresztül ekkor 4 181 millió forint költött. Ebben az összegben nincs benne a kerületi színházak szerényen támogatott, valamint a sokkal jobban eleresztett állami színházak köre, amelyek szintén a budapesti kínálatot növelik. A fővárosi színházi élet szakmai vonatkozásban – ahogy a közönség számára is – egységes egész, amelyben egyenrangú résztvevők az állami és a magánszínházak. A budapesti közönség egyharmada nem önkormányzati színházba vált jegyet.

Mint említettük, az önkormányzati támogatások mértékének korábban jelentősége volt, hiszen az állami támogatás egy részét ezekhez arányosítva osztották szét. A főváros sosem jeleskedett magas hányaddal, a saját rész aránya itt általában az országos átlag – a kétharmad-egyharmad arány – alatt volt. Ennek azonban nem feltétlenül a mindenkori fővárosi vezetés zsugorisága volt az oka, inkább egy objektív adottság. A színházi költségvetés harmadik forrása, a jegybevétel ugyanis itt mindig magasabb volt.

Az Előadó-művészeti törvény

2008 decemberében a parlament elfogadta az Előadó-művészeti törvényt (Em. tv.), amely azonnal elindított néhány adminisztratív folyamatot és munkajogi változást, a finanszírozásra vonatkozó szabályok azonban csak a 2010-es költségvetésben érvényesülhettek. Bizonytalan volt az is, hogy a törvényben megalapozott adókedvezmény (röviden tao) igénybevételét az Európai Unió jóváhagyja-e. Miután ez utóbbi elfogadását illetően elég szkeptikus volt mindenki, a fenntartók egyáltalán nem készültek fel az esetleges pluszforrás következményeire. Ma már látjuk, hogy nem a legjobbkor, 2009 végére jött meg a pozitív válasz, ám ennek folyamányairól később. Előbb lássuk, hogyan indult el a támogatási rendszer az átalakulás útján.

Az Em. tv. előkészítése során végzett számítások, az átmenet modellezése azt mutatta, hogy a zökkenőmentes átállás „ára” a színházi területen mintegy négymilliárd forint plusztámogatás lenne. A minisztérium elfogadta, hogy ezzel az összeggel kezelhetőek lesznek a kialakuló konkrét egyenlőtlenségek, torzulások, és ami még fontosabb, az általános alulfinanszírozottságnak is véget lehet vetni. A 2009. évi állami költségvetésben ezért emelkedett is az össztámogatás mértéke. 13 870 millió forint jelent meg a 7. számú mellékletben, ami 26 százalékos emelkedés, nominálisan 2 860 millió forinttal több, mint az előző évben. A kívánatos növekmény mintegy kétharmadát biztosította tehát ebben az évben a parlament. Mivel az Em. tv. és a Költségvetési törvény párhuzamosan készült, a növekmény elosztásánál már tekintettel voltak az előbbi által előírt változásokra. A független színházak 10 százalékos kvótáját is csak 2010-ben kellett először érvényesíteni, de már a 2009-es költségvetésben jelentősen emelték a terület támogatását: az előző évi összeg kétszeresét fogadták el, vagyis 1 161 millió forintot, a megemelt keret 8,4 százalékát.

Az Em. tv.-ben megfogalmazódó szándékot tükrözte az is, hogy miután az önkormányzatok megkapták az előző évi támogatást, a növekményt részben az

önkormányzati támogatások arányában (1 300 millió forint), részben pedig a színházak által 2008-ban realizált nézőszám alapján (400 millió) osztották el. A 7. számú melléklet f) pontja szerint ezen kívül a miniszter számára biztosítottak egy 400 millió forintos keretet, kiemelt művészeti célok pályázati úton történő támogatására. Ebből finanszírozták például a Katona József vagy a Weöres Sándor Pályázatot.

A főváros induló összege 3 614 millió volt. A Költségvetési törvény zárszámadásából tudhatjuk, hogy ehhez még hozzájött az 1 700 millióból 559 millió, valamint pályázati pénzekből 103 millió és a Kiemelt művészeti célok pályázatából mintegy 60 millió forint. Azaz a végösszeg 4 336 millió, tehát a főváros is néhány százalékkal nagyobb összeget kapott az államtól saját színházai támogatására. Továbbá a független szféra 1 161 milliós támogatásának 84 százaléka is, az előző évhez hasonlóan, a budapesti illetőségű társulatoknak jutott.

A főváros saját részesedése az önkormányzati színházak támogatásában mintegy 1 960 millió forint volt, ami azt jelentette, hogy a közpénztámogatás 69-31 százalékban oszlott meg az állami és a fővárosi források között.

Ezen a ponton vissza kell kanyarodnunk a tao történetéhez. 2009 novemberében jött meg az engedély Brüsszelből, hogy a jegyárak növekedését és a közönségfogyást meggátolandó, az állam lemondhat adóbevételeinek egy pontosan behatárolt részéről. A gazdálkodó egységek, szervezetek társasági adójukból adományt nyújthatnak az erre jogosult, az Em. tv. szerint regisztrált színházaknak. Ezeknek a jogszabály kihirdetését követően még 2009-ben lehetőségük nyílt az időarányos támogatás begyűjtésére. Mivel a színházak jegybevételeik 80 százalékáig fogadhatnak el támogatást, ez – a rövid idő ellenére is – több százmillió forint bevételt eredményezett. Ettől a pillanattól kezdve lehetett tudni, hogy a 2010-es költségvetési év nemcsak az átrendeződés, hanem a torz viszonyok kialakulásának éve is lehet. A vidéki színházak egymástól elkülönülten működő rendszerében mindenkit egyformán érintett a plusztámogatás megjelenése, nem így volt azonban a fővárosban, ahol a viszonylag nagy volumenű jegybevétel következtében megjelenő extra bevétel új helyzetet teremtett a fenntartó számára. Különösen azért, mert nem azoknál a színházaknál folyt be a pluszpénz, ahol a legnagyobb szükség lett volna rá. Ahogy az várható volt, a nagyszínházak, és különösen a nagy nézőterű szórakoztató színházak lettek a helyzet haszonélvezői, ám a fővárosi önkormányzat apparátusa mintha ebből semmit sem érzékelt volna a 2010. évi budapesti költségvetés előkészítése során. Pedig lett volna ideje a korrekcióra. (A tao megjelenése a színházak műsorpolitikájára is hatással van, ennek következményeire jelen leírásunkban nem tudunk kitérni.)

Akad persze más példa is. Olyan, ami azt bizonyítja, hogy a fenntartó nemcsak elolvasta a törvényt, hanem ki is használta a benne rejlő „lehetőségeket”. A Békés megyei képviselő-testület saját költségvetési rendeletében egyik évről a másikra mintegy tízszeresére emelte színháza támogatását. Látszólag legalábbis; ugyanis a színház feladatkörébe illesztett olyan tevékenységeket, sőt olyan intézményeket, amelyeknek a színházhoz semmi közük. A Jókai Színház költségvetésén átvezette ezek támogatását, ami „jogalapot” teremtett számára, hogy az említett 1 300 milliós keretből nagyobb részt szakíthasson. Ez a „kreatív

könyvelés” több tízmillió forintot hozott a színháznak, pontosabban vett el azoktól, akik tisztességesen jártak el. A minisztériumi apparátus és a szakmai szervezetek számára nyilvánvaló volt a turpisság, mégsem interveniált senki sem. Talán azért, mert közeledtek a választások, és a gyenge ágazati irányítás az egyre szélesebb körben opponált Em. tv.-t nem akarta további politikai vitáknak kitenni? Lehet ez is egy válasz, de tulajdonképpen mindegy is. Jellemző módon ezért a törvénytelenységért is a Em. tv.-t kárhoztatták később azok, akik az ilyen megoldást természetesnek tartották akkor.

2009-ben még egy szerencse érte a színházakat, egy másik brüsszeli állásfoglalásnak köszönhetően. Újra áfa-visszaigénylők lettek, ezért az előző két évben befizetett adót visszakapták az államtól. Ennyi jó után már-már azt gondolhatták, rendbe jön minden, ám a következő évben nagyot fordult a világ.

A káosz első éve

2010-ben összekeveredett minden. Szerencsésebb körülmények között ez az év lehetett volna az Em. tv. finanszírozási rendszerének bemutatkozása, az első alkalom, amikor a regisztráció és a besorolás következményeit forintosítani lehetett. Mindenki pechére a választások és a kormányváltás miatt már az indulás pillanatában olyan erőtérbe került a törvény, ami lehetetlenné tette a higgadt, szakmai megítélést. Vitákra és korrekciós javaslatokra lett volna szükség, ehelyett a teljes elutasítás és az egyre gyengülő védelem közé szorult a jobb sorsra érdemes jogszabály. A konszolidáció perspektívája helyett a kiszámíthatatlan változások fenyegető veszélye hatotta át a színházi életet.

Elemzésünkben inentől egyre nehezebb hiteles adatokkal számolnunk. A Költségvetési törvény 7. számú melléklete ugyanis immár többet is és kevesebbet is tartalmaz, mint eddig. Az Em. tv. alapján ide utalódnak a törvény alá tartozó zenei támogatások is, viszont az önkormányzatokhoz nem köthető, de a törvény végrehajtásából adódó feladatok a (tervezéskor Oktatási és Kulturális, végrehajtáskor Nemzeti Erőforrás) Minisztérium költségvetésében szerepelnek. Tény, hogy ettől kezdve komoly kutatómunkát kíván annak a megállapítása, hogy mennyivel nőtt is az, ami esetleg végeredményben csökkent.

Az első kérdés a költségvetést betervező Bajnai-kormányhoz szól: a terveknek és a számításoknak megfelelően állta-e az állam az Em. tv. bevezetésének tervezett költségeit? Előlegezzük meg a választ: lényegében nem. A 7. számú mellékletből kiderül, hogy a színházi célú támogatás összege 2010-ben 10 709 millió forint. A minisztérium költségvetésében további 2 320 milliót rendeltek a törvény végrehajtásából következő – nyilvánvalóan nem csak színházi célú – feladatok fedezetéül. Tisztán látszik, hogy az előző évhez képest nem nőtt, hanem éppenséggel jelentősen csökkent a támogatás. 2009-ben 13 870 millió volt, 2010-ben pedig csak legfeljebb 13 029 millió forint lenne az összes (színházi és zenei) támogatás. A gazdasági válság okozta általános megszorításból a színházi területre is jutott, és bár nem hátrált ki a kormány a törvény mögül, az átmenet megkívánta mértékű emelésről szó sem lehetett. Ráadásul ehhez társult még az önkormányzatok szegénysége, eladósodása. Nagy szerencsének tűnt viszont, hogy belépett

a tao – a mentőöv, amely aztán, mint a klasszikus viccben, majdnem agyonütötte a fuldoklót. De ne szaladjunk ennyire előre.

A 7. számú mellékletből megállapítható, hogy a főváros saját színházai támogatására 3 789 millió forintot biztosan kapott. Hogy ezen kívül még mennyit, azt nem könnyű kibogozni. Amíg ehhez erőt gyűjtünk, addig elevenítsük fel a független színházak tragikus történetét. Amely, mint minden igazi tragédia, sorsszerű. Az országgyűlési választásokra tekintettel (korrektségből vagy gyávaságból) az OKM nem írta ki és nem bírálta el idejében a pályázatokat, a lebonyolításra felkért NKA-val nem kötött idejében szerződést, a felálló és új szervezeti rendbe bonyolódó NEFMI pedig leginkább az átalakulás miatt késett a már beadott pályázatok elbírálásával. Ezzel a történet belefutott az új kormány hiánycsökkentő intézkedéseibe, melyeknek minden áldozatul esett, ami fölött a kormány közvetlenül diszponált. Az önkormányzati színházak csak azért nem, mert ott már megkezdték a folyósítást, és a csökkentéshez a Költségvetési törvényt módosítani kellett volna. A pályázati pénzeket, köztük a független színházak keretének egy részét viszont gond nélkül zárolhatták. Így az első csapást a legvédtelenebb kapta, ami egy szakmai szempontból erősebb pozíciójú minisztériumban elképzelhetetlen lett volna. A szakmai érdekvédelem szokásos gyengesége mellett egyenesen bátorította a politikát bizonyos színházi körök éles kritikája a 10 százalékos kerettel szemben. A keretösszeget megkurtították, a döntés végrehajtását felfüggesztették, hónapokig tartott, míg a megítélt támogatások egy részét (mintegy kétharmadát) végül engedélyezték és folyósították.

Tény, hogy a független színházak nem kapták meg az Em. tv. által előírt 10 százalékot. Hogy ebben a döntésben mekkora szerepe volt a szakmán belüli egzisztenciális félelemnek, azt ma már nem érdemes kutatni. A végeredmény a független színházak remélt emancipációját lenullázta. Kevesebbet kaptak, és későn – ez egyértelmű volt.

Az igazsághoz tartozik, hogy a minisztériumban kezelt összes pályázati pénzkeretet csökkentették. A kiírt összeg kétharmadát, mintegy 400 milliót folyósítottak, mérlegelés nélkül csökkentve mindent, köztük a legfontosabbat, a kompenzációs keretet is, amely arra lett volna hivatott, hogy a törvény bevezetéséből adódó problémákat kezelje. Az eleve kisebb támogatás mellett a kiegészítő pályázati keret is csökkent, és ez azt üzenete, hogy az új kormány nem az előző parlament által keresztülvitt törvény megtartásában érdekelt. (Egyébként a törvény előkészítésének és elfogadásának folyamatában az akkori ellenzék által képviselt álláspont kritikus, de támogató volt, amiből a hatalomra jutás után, mint mindenből, itt is csak a tagadás maradt meg.)

A korábbi számadatok hitelességéért eddig a költségvetési évet követő esztendőben elfogadott parlamenti zárszámadás szavatolt, ezért a 2010. évi költségvetés végrehajtása esetében is ezt reméltük. Ebben az látható, hogy a 7. számú mellékletben szereplő tartalom hiánytalanul megvalósult, számunkra az érdekes inkább, hogyan számolták el a zárolást. Nos, a 2011. évi CXXXIII törvény NEFMI-fejezetében azt látjuk, hogy az Em. tv. végrehajtásából adódó feladatokra tervezett 2 329,7 millió forintból, írd és mondd, 11,9 millió lett. Ez nyilván elírás, hiszen a lebonyolított pályázatok eredményének ismeretében csak színházi célra kb. 1 200 millió forintot osztottak ki, és kb. 600 millió forintot zároltak.

(A regisztráció során VI. kategóriába sorolt független színházak támogatása, rögzítsük itt is, a csökkentés után 802 millió forint lett.)

Mielőtt megkísérelnénk a fővárosi helyzet rekonstruálását, igazoljuk vissza a Békés Megyei Önkormányzat előrelátó, korábban bemutatott intézkedésének eredményességét. A Jókai Színház számára „fenntartói ösztönző részhozzájárulás” címén 304 millió forintot határozott meg a költségvetés ugyanakkor, amikor a Miskolci Nemzeti Színháznak és a Csodamalom Bábszínháznak együttesen is kb. ugyanennyi jutott. A Jókai Színházzal egyívású Veszprémi Petőfi Színház pedig, hogy mutassunk egy közelebbi viszonyítási pontot, 131 millió forintot kapott. A stikli továbbra sem tűnt fel senkinek. Az Állami Számvevőszék 2011 augusztusában, a 2010. évi költségvetés végrehajtását ellenőrizve nyilván nem mehetett olyan mélységig, hogy a fenntartók által bejelentett támogatásösszeg valódiságát is vizsgálja. Egyszerűbb volt megállapítania azt, hogy a 7. számú mellékletben tervezett támogatás és a tényleges költés megegyezik. Láttuk, hogy a NEFMI költségvetését is érintő többmilliárdos zárolásból a színházi területre is jutott néhány százmillió, de mint az az ÁSZ jelentéséből kiderül, a zárolt összeg 80 százalékát feloldották még az év folyamán. Ebbe azonban már valamilyen oknál fogva nem került bele a színházi terület.

Krízis és kapkodás Budapesten

Rekonstruáljuk, hogy változott-e valami a főváros szempontjából az Em. tv. finanszírozási szabályainak életbelépésével. A jogforrás változatlanul a 7. számú melléklet. Először is az önkormányzat kapott 1 226 millió forint úgynevezett „fenntartói ösztönző részhozzájárulást” az I–II. kategóriába sorolt színházai után. Ennek a konkrét összegnek a kiszámításánál a 2009. évi fővárosi színházi támogatást vették figyelembe. Kapott továbbá egy másik összeget, amelyet a színházak 2008. évi súlyozott nézőszámai alapján számítottak, s amely a törvényben bontva, színházanként jelent meg. A „művészeti ösztönző részhozzájárulás” tehát az egyes színházaknak járó központi támogatás, amelyet a fenntartó nem téríthet el. E két forrásból összességében 3 789 millió forint állami támogatást juttatott a költségvetés a főváros színházainak. Ez a tény már 2009 őszén ismert volt, majd a parlamenti szavazás után november 30-án véglegessé vált. A teljesség kedvéért megemlítjük, hogy néhány tízmillió forint jutott még a későbbiekben fővárosi színházaknak a IV. kategória pályázatátása révén, illetve a minisztériumi, kiemelt művészeti célok támogatására hivatott pályázati keretből. Az állami támogatás nem nőtt jelentős mértékben, a főváros sem igyekezett saját terheit növelni, gyakorlatilag az előző évi támogatást szavazták meg újra, összességében 1 842 millió forintot. Az ország gazdasági helyzete nem teremtett mozgásteret a közpénzek elosztásával és újraosztásával megbízott testületeknek. A viszonyoknak az Em. tv. bevezetésétől várt rendezése és a lemaradások kiegyenlítése ilyen körülmények között nem teljesülhetett.

A színházak ennek ellenére mégis talpon maradtak, és nem elsősorban jegybevételeik növelése, hanem – váratlanul – a taónak köszönhető plusztámogatás (csak Budapesten 2010-ben összességében 2 841 millió forint) eredményeként. Ez jelentősen több volt, mint

amit a törvény bevezetéséhez készült számítások valószínűsítettek. De e jó hírt követte a rossz: a plusztámogatás nem ott jelent meg, ahol leginkább szükség lett volna rá. A legtöbbet a nagy jegybevételt biztosító, nagy nézőtér előtt szórakoztató előadásokat játszó színházaknak hozta. Konkrét példával: 831 milliót a Budapesti Operettszínháznak, 101 milliót a Katona Józsefnek. Mindazonáltal a tao valamennyire mindenkin segített. Mivel az előző évi jegybevétel 80 százalékát lehetett begyűjteni, és ez legalább 90 százalékban mindenkinek sikerült, azt mondhatjuk, hogy ezzel minden színháznak sikerült legalább 70 százalékkal növelnie a bevételeit.

Az igazi kérdés az volt, és az is maradt, hogyan lehet a színházak között létrejött egyenlőtlenséget enyhíteni. Teljes körű, átfogó és gyors finanszírozási reformra lett volna szükség, de a politikai választásokkal/váltásokkal terhelt 2010-es év ennek kidolgozására alkalmatlan volt. Ősszel a főváros új vezetésének valamit mindenképp tennie kellett. A „bevált recept” azt diktálta volna, hogy csökkentse a támogatást, hiszen ezzel nem kockáztatja intézményei működését, ugyanakkor általános deficitjét is mérsékelheti. Mivel azonban az Em. tv. visszahozta a fenntartói érdekeltséget, ezt már nem tehette meg következmények nélkül, ugyanis a későbbi állami támogatást kockáztatta volna. Mivel ekkor még nem lehetett tudni, hogy milyen mértékig és mikor módosítják majd a törvényt, nem volt mihez igazodni. Az önkormányzat, mint a mesebeli lány, hozott is ajándékot meg nem is: azt találta ki, hogy támogatja a színházait, de ugyanazt az összeget bérleti díjként vissza is veszi.

2010 egyszerre hozta az Em. tv. teljes körű hatályosulását és ellehetetlenítését. A politikai ösztözből, ami az „elmúlt nyolc évre” zúdult, kijutott ennek a jogszabálynak is, de nem pusztán a politikai harc leképeződéseként. A szakma egyik, a választások után mérvadóvá váló része folyamatosan munícióval látta el az ellenzők politikai táborát, és bár a kulturális igazgatás átmeneti impotenciája egy ideig adott némi védelmet a törvénynek, 2011 nyarára keresztülvitték a módosítást. Az opponálók harci sikereként, a józanok beletörődése közepette. Az új törvény (ÚEm. tv.) csak 2013-ra teremt majd teljesen új helyzetet. Ezért aztán 2011 a káosz felé tartó út újabb állomásaként vonul be a történetbe.

2011-ben mindenki a padlón

Kezdjük a jó öreg, bár kissé megfáradt 7. számú melléklettel. A főösszeg ugyanannyi, mint az előző évben: 10 709 millió forint. A részösszegek azonban már elmozdultak. A főváros (az előző évi saját támogatása miatt) 1 104 millió működési és (színházainak viszonylag jó nézőszám-mutatói okán) 2 553 millió művészeti hozzájáruláshoz jutott, ez összességében kb. 100 millió forinttal kevesebb, mint a 2010-es. És eljött az a pillanat, amikor elsősorban a bérletdíj-trükk miatt már nehéz egyértelműen megállapítani, hogy az önkormányzat mennyivel is támogatja színházait.

Mindenesetre a Fővárosi Önkormányzat számára az Em. tv. már 2010-ben új helyzetet teremtett azzal, hogy amíg a „működési ösztönző részhozzájárulást” egy összegben kapta meg, és kötöttség nélkül oszthatta fel, addig a „művészeti részhozzájárulás” esetében a

Költségvetési törvény színházanként állapította meg a támogatás összegét, amit az önkormányzat nem csökkenthetett. Szögezzük le: nem kifogásolható, ha az első összeg felosztásából kihagy színházakat, vagy azt (esetleg annak egy részét) pályáztatja. 2011-ben, hatékony kiegyenlítő funkciót remélve, ezért is élesztették újra a Budapesti Kulturális Alapot. A nemes célokra meghirdetett pályázatok, részben a csekély keretek miatt is, nem bizonyultak hatásos eszköznek az egyenlőtlenségek kompenzálására.

Említettük, hogy az önkormányzat ebben az évben bérleti díjat kért saját, időközben gazdasági társasággá szervezett színházaitól. Ehhez bizonyára joga is van, ugyanakkor tudjuk jól, hogy bérleti díjat kérni nem muszáj, de támogatni igen. Nemcsak azért, mert a színház támogatásra szorul, hanem mert a kimutatott saját támogatásra jön a „működési ösztönző részhozzájárulás”. Arra a támogatásra tehát, amelyet aztán egy kitalált jogcímen visszavesz az önkormányzat. És amit aztán talán nem is színházra költ. (Pedig milyen „szellemes” lenne, ha újra színházra fordítaná, és megint állami támogatást generálna belőle.) A bérleti díj bevezetése első körben nem kezelte a tao okozta egyenlőtlenséget, csak elfedte a főváros támogatáscsökkentő manővereit. Ami papíron 2,062 millió, az valóságosan már csak 688 millió. Amint azt az alábbi táblázat mutatja.

	2009	2010	2011	2012
Allam	4 267	3 789	3 653	3 826
Önkormányzat	1 960	1 842	2 062	1 418
Jegybevétel	3 850	3 783	3 779	kb. 3 779
Tao	500	2 841	2 995	kb. 3 000
Bérleti díj			-1 374	-1 154
Összesen	10 577	12 255	11 113	kb. 10 869

2010-ben, amikor a régi Em. tv. finanszírozási szabályai életbe léptek, a Budapestnek jutó állami költségvetési támogatás is kevesebb lett, de a csökkenést bőven kompenzálta a tao. Az általános recesszió ellenére a színházak egy része hirtelen nagyon sok pénzhez jutott, anélkül, hogy emögött bármilyen teljesítmény lett volna. Látható, hogy a tao és az állami támogatás együtt hozta azt a támogatási szintet, amelyet a törvény bevezetése idején modelleztek. Erre a helyzetre az önkormányzatok egy része úgy reagált, hogy „fogta a pénzét, és futott”. És mint később kiderült ezt kockázat nélkül teheték.

Álljon itt még egy táblázat a helyzet megváltozását és tarthatatlanságát érzékeltetendő. Némi leegyszerűsítést megengedve úgy vesszük, hogy nagyrészt ebből a három forrásból származik a működés fedezete.

Millió forint

<u>2008</u>	<u>Katona</u>	<u>Radnóti</u>	<u>Víg</u>	<u>Operett</u>
Fenntartói támogatás	495	303	846	1 072
Jegybevétel	148	108	584	1 031
Tao	0	0	0	0
ÖSSZES	643	411	1 430	2 103

<u>2010</u>				
Fenntartói támogatás	526	302	786	907
Jegybevétel	135	86	622	1 071
Tao	101	68	498	832
ÖSSZES	762	456	1 906	2810

A táblázatból kiolvasható, hogy ennek a négy színháznak hogyan változott az anyagi helyzete 2008-hoz képest 2010-re. A működés költségfedezete a Vígszínház és az Operettszínház esetében 34 százalékkal, a Katona József Színháznál 18 százalékkal, a Radnótinál pedig 11 százalékkal nőtt. Ahogy ez várható volt, az igényes művészeti programmal előálló és kisebb nézőtérrel rendelkező színházak rosszabbul jártak, de tegyük hozzá, ez leginkább a fenntartó tehetetlensége miatt következett be, még akkor is, ha a helyzetet az Em. tv. és különösen a tao bevezetése idézte elő.

A 2011-s tényadatok azt mutatták, hogy a költségvetési támogatás stagnálása, a fenntartó támogató kedvének további csökkenése, a jegybevételek visszaesése következtében a leírt állapot valószínűleg tartósan fenn fog állni. 2012-ben bizonyosan, mint ahogy ezt a fentebb közölt táblázat utolsó oszlopa mutatja.

Módosítások nyakra-főre

Törvényt alkotni nem könnyű, betartani talán még nehezebb, különösen akkor, ha érvényességét egy másik törvény kérdőjelezi meg. A 2011. évi költségvetés tartogatott még egy-két csemegét, amelyek jól példázzák a törvényalkotás anomáliáit. Azt, hogy a „saláta-törvényben” már a választások után fél évvel módosították az Em. tv.-t, nem is tesszük szóvá. Érdekesebb, hogy egy egyéni képviselői indítvány alapján, anélkül, hogy az Em. tv. vonatkozó részét megváltoztatták volna, a parlament felülbírálta az érvényes jogszabályt. A képviselői indítvány indoklásából idézünk: „A Veszprémi Petőfi Színház számára tervezett művészeti ösztönző részhozzájárulás mértéke indokolatlanul alacsony, ezért 50 millió forint összegű átcsoportosítás szükséges. Az egész megyét magas színvonalon kiszolgáló Petőfi Színház által képviselt kiemelt művészeti érték megköveteli a magasabb támogatást.”

Az átcsoportosítást a szintén Veszprém megyében működő, Balatonfüred által felkarolt Pannon Várszínház hátrányára végre is hajtották. Csakhogy az érvényes Em. tv. szigorú szabályban rögzítette, hogy a nézőszám és a minőségi szorzók alapján miként kell kiszámolni a színháznak jutó „művészeti ösztönző részhozzájárulást”. A képviselői

indítvány megszavazásával tulajdonképpen úgy döntött a parlament, hogy ez a szabály Veszprém megyében nem érvényes. Megnyugtató, hogy az eset csak múló epizódnak bizonyult. 2012-ben mindenki azt kapta már, amit a törvény alapján érdemelt: a Petőfi Színház megnövekedett nézőszáma után 133 milliót, a közben Sümegre költöző Várszínház pedig 95 milliót.

Az Em. tv.-t 2010 decemberében, a 2010. évi CLIII számú, a Költségvetési törvényt megalapozó törvényben módosították először. Ez az említett „saláta-törvény”. A független színházaknak szóló korábbi 10 százalékos kvótát ebben 8 százalékra mérsékeltek. Szövegszerűen: „Az előadó-művészetben jelentkező újító törekvések támogatása és a magánszféra versenyképességének erősítése érdekében a VI. kategóriába sorolt színházak pályázati úton elosztható támogatásának aránya az I–VI. kategóriába sorolt színházak, balett- vagy táncegyüttesek központi költségvetési támogatása keretösszegének legalább 8 százaléka.” Mivel a parlament a mai napig nem fogadta még el a 2011. évi költségvetés végrehajtásáról szóló törvényt, nem tudjuk ellenőrizni, sikerült-e ezt betartani. A 8 százalék ugyanis (ahogy a 10 százalék is az volt) vitatott kérdés. És nemcsak a szakmai lobbik érdekharcában, hanem a matematika vagy a nyelvtan szabályaival küzdő törvényalkotók és hivatalnokok számára is.

A 2011. évi Költségvetési törvény 7. számú mellékletéből tudjuk, hogy az I–V. kategóriába sorolt színházak támogatása 10 709 millió forint. A NEFMI-fejezetben pedig azt olvashatjuk, hogy az Em. tv. végrehajtásából adódó feladatokra rendelkezésre áll 1 604 millió forint. Ez utóbbi zenei és színházi célú támogatást is tartalmaz. Hogy ne keveredjünk meddő elméleti vitákba, maradjunk ezeknél a tényeknél.

A VI. kategória számára meghirdetett pályázat a megfelelő törvényhelyre hivatkozva 799 millió forintnak számolta a 8 százalékos, majd az 5 százalékos lebonnyolítási díj levonása után végül nettó 759 millió forintot osztottak szét. Csakhogy már az I–V. kategóriának biztosított 10 709 millió 8 százaléka is több ennél néhány tízmillió forinttal. Az összes kiemelt művészeti célú pályázatot átvizsgálva kiderül, hogy ezekben is mintegy 31 millió forint részesedése volt a VI. kategóriának. Vagyis mindösszesen 790 millió, ami még mindig nem 8 százaléka az egésznek. A százalékos meghatározást bírálók kritikájukat nem számszaki, csak szakmai alapon fejtették ki. És nem eredménytelenül.

A 10 százalék története 2011. június 27-én, az Új Előadó-művészeti Törvény (ÚEm. tv.) elfogadásával ért véget. A 2012-es évre vonatkozóan még a „rég” regisztráció és besorolás volt érvényben, de biztos, ami biztos, ekkor a 8 százalékos is kivették a szövegből. Ez a megfogalmazás olyan bravúros lett, hogy örök tanulságul érdemes ideidézni: „...a VI. kategóriába sorolt színházak pályázati úton elosztható támogatásának aránya az I–V. kategóriába sorolt színházak, balett- vagy táncegyüttesek központi költségvetési támogatása keretösszegének figyelembevételével kerül megállapításra.” Jóhiszeműen azt feltételezzük, hogy e bölcs útmutatás szerint, vagyis kellő körültekintéssel készült a 2012. évi költségvetés. Lássuk az eredményt.

Már abban is van valami lélekelemelő, hogy a 2011 nyarán elfogadott ÚEm. tv.-t még

abban az évben egy újabb „saláta-törvényben” tucatnyi helyen kellett módosítani. Tény az is, hogy a Költségvetési törvény NEFMI-fejezetében már csak egy szerény összeg jelent meg az „Előadó-művészeti törvény végrehajtásából adódó feladatokra”. Az 1 000 milliós forintos keret mindenki számára érthetően jelezte, hogy 2012-ben már nem feladat a VI. kategóriás színházak támogatása. Mint láttuk, ezt az összeget „az I–V. kategória keretösszegének figyelembevételével” kellett megállapítani. Az a tavalyihoz képest jótányit sem változott, ez pedig majdnem a felére csökkent. 2012. május végén még nem tudható, mekkora keretösszegre fog az éppen nevet változtató minisztérium pályázatot kiírni. A független színházak nagy része ebben az évben reménytelen helyzetbe kerül. Mire kiderül, hogy jövőre a „SEM-nemzeti és SEM-kiemelt” kategória pályázatására már nem jut pénz, addigra talán nem is lesz, aki pályázhatna. Megkockáztatom, hogy a Teátrumi Társaság nem ezt akarta.

2012-re ugyanannyi költségvetési forrást szavaztak meg, mint tavaly, eltekintve a minisztériumi fejezetben szereplő, már említett, csökkentett összegtől. A nagy kalapból a fővárosnak is körülbelül ugyanannyi jutott, sőt a 3 826 millió forintos támogatás még több is 170 millióval, mint az előző évi. Ez komoly biztatást jelent az önkormányzatnak, hogy még kevesebbet adjon. Annál is inkább, mert ezt most megint mindenfajta következmény nélkül teheti, hiszen a korábbi érdekeltség a 2013. évi költségvetésben már nem játszik szerepet. A 2012-es költségvetés lényegében már csak arról szólt a fővárosban, hogy az önkormányzat által adott 1 418 millió forint nagyobb részét hogyan lehet visszavenni bérleti díj formájában. A Fővárosi Önkormányzat idén mintegy 264 millió forintot tervez költeni a színházaira. Igaz, hogy ezt az eredményt majdnem 7 milliárd adóforint (állami támogatás és tao) teszi majd lehetővé, ami már BKV-léptékben sem kevés. És ott van a feltételezés, hogy a romló viszonyok között legalább annyi jegybevételt termelnek idén is a színházak, mint tavaly. Miközben az sem titok, hogy fogy a közönség.

Hogy ne legyünk igazságtalanok, a rémisztő képet mindenképp enyhítheti a tapasztalat. Az illuzórikus tervek maradéktalan végrehajtása olykor fennakad a valós viszonyokból szőtt dróthálón. Elmondható, hogy 2011-ben a tervezetthez képest végül is több százmillióval kényszerült többet adni színházainak a főváros. Például a 2011. október 12-i költségvetési módosítás azt mutatja, hogy a József Attila Színház működési támogatását – az ismert tragikus események miatt – az eredeti 205 millió forintról 595 millióra kellett megemelni, de talán pontosabb úgy fogalmaznunk, hogy végül „a hiánytól az átszervezésig” ennyibe került a fenntartónak az angyalföldi teátrum. Ez akkor is sok, ha ebből az összegből 120 millió visszatérítendő kölcsön. És találhatnánk a sorban még néhány, ennél kevésbé vaskos intervenciót, elsősorban a tao-hiányos színházak megsegítése okán. Érdekes látni azt, hogy van kivétel is. Az általános tendenciákkal való egybecsengése miatt ugyanakkor nem túlzás „drámai” jelzővel illetni a következő tényállást.

Az érintett színház művészi profiljának körülírása helyett elég csak annyit rögzíteni, hogy a taót nem a Trafónak találták ki. Jogos feltételeznünk, hogy ha valaki mellé oda kellett volna állni, amikor dőlt a kredenc, akkor az a Trafó. Hát lássuk:

A Trafó jegybevétele reálisan nem lehet több, mint az egész működési költségének 10–15

százaléka. (Ilyen arány kis vidéki színházaknál sem ritka.) Ebből következik, hogy a Trafó fajlagos mutatói, akár a támogatást vetítjük a nézőszámra, akár az átlaghelyár alakulását vizsgáljuk, nem lehetnek versenyképesek a többi fővárosi színházzal. Ez magyarázza, hogy bár a Trafó fenntartói támogatása 2008. évi bázison 2011. évre mindkét év tényszámait tekintve kb. ugyanannyit változott, mint a Katona József Színházé, alacsony tao-bevétele miatt mégis jelentős hátrányba került. Ezen nem változtatott az sem, hogy a főváros valamilyen oknál fogva csak jelképes bérleti díjat rótt ki rá. A bérleti díj kompenzációja időben „megelőzte” a befizetést, vagyis a nullszaldós egyenleg ellenére nagyobb összegek esetén segítette a színházat likviditási gondjai megoldásában. 2012-re az önkormányzat adatai szerint a Trafó azon színházak közé került, amelyeknél nem csökkent a fenntartói támogatás. Sorsa mindazonáltal ha nem a pénzügyi ellehetetlenülés, akkor a szerencsétlenül alakuló igazgatóváltás miatt most éppen megpecsételődni látszik. Ám a sors fonalát most nem a párkák, hanem a hivatalok szövik.

2012-ben az elfogadott fővárosi költségvetés azt mutatja, hogy folytatva az előző évek trendjét, a fenntartó megint kevesebb támogatást ad színházainak. Az apparátus dicséretére legyen mondva, hogy nem a korábban jól bevált „fünyíró-elvet” kívánják alkalmazni. A „bérleti oda-vissza” legalább ennyi mozgásteret teremtett. A legjelentősebb elvonás a két nagy szórakoztató színházat érinti. Ezek a nevükre érkezett állami támogatáson kívül jelképes összeget kapnak csak, miközben a tavaly megállapított bérleti díjat be kell majd fizetniük a közös kasszába. Több mint egymilliárd forint jut vissza a fővároshoz, és ez a pénzmovement kevésbé lenne kifogásolható, ha ezt az összeget, mondjuk, a színházépületek felújítására fordítanák. Talán majd jövőre, vigasztalhatjuk magunkat, ha még egyáltalán lesz értelme a bérleti díjas konstrukciónak.

A jövőről egy vonatkozásban

Mára a radikális átrendeződésnek és a megfontolt reformnak egyformán gátja lett a pillanatról pillanatra változó törvényi helyzet. Szép lassan oda jutottunk, hogy már csak az egzakt szabályoktól teljesen akadálymentesített Új Előadó-művészeti Törvényben bízhatunk. Lesz is itt rend hamarosan. A független színházaknak már végük, a minisztérium várhatóan bezár két színházat, és erre kényszerül, jó esetben nem nagyobb számban, a főváros is. Talán a vidéki hálózat átmenthető még. De kikkel és hova?

Sok értelme nincs a találgatásnak. „Ahogy lesz, úgy lesz. Bárhogy lesz, úgy lesz” – itt az idő, hogy a fiatalabb generációk is megtanulják a régi slágert. A színházakat továbbra is regisztráltatni kell, besorolásuk mikéntje azonban, ahogy az ÚEm. tv.-ből, úgy az azóta megjelent NEFMI-rendeletből sem világos. A lobbizás gözerővel folyik, az ítélethirdetésre még várni kell.

Idézhetnénk Micimackót is, különösen a jelen helyzetre illő fejtegetését:

„A dolog úgy áll – vallotta be végre Nyuszi –, hogy mi bizony valahol eltévedtünk. Egy árokban pihentek, Micimackó már unta az árkot, gondolta, ez valahogy úgyse jó így,

mert akármerre indultak, mindig ugyanabba az árokba értek vissza. [...]

– Ha haza akarunk találni, és képtelenek vagyunk... úgy gondoltam, hogyha ide akarunk visszatalálni, akkor ezt sem találnánk meg többet, [...] akkor esetleg olyasmit találunk, amit nem keresünk, és akkor az a valami, amit keresünk, de nem találunk, talán az a valami lenne, amit nem keresünk, de találunk.”

Igen, ez a passzus az egyik kiindulópontja a *Micimackó és a tao* című remek kis könyvnek. Ám hagyjuk most az árkot, az úgysis megvár bennünket, maradjunk inkább a mi *taónknál*.

Az Európai Bizottság egy 2009. október 28-án kelt levélben tájékoztatta a külügyminisztert, hogy nem emel kifogást a vállalkozások által az előadó-művészeti szervezetek részére nyújtott, adóból levonható támogatásokra vonatkozó kulturális célú támogatási program ellen, mivel az az EK-Szerződés 87. cikke (3) bekezdésének *d*) pontja alapján összeegyeztethető a közös piaccal. A több oldalon keresztül indokolt engedélyezés, valamint az engedélyezés óta eltelt időben történt változások talán nem teszik feleslegessé néhány probléma felvetését.

Kezdjük talán a jogalapokkal, amelyek egyáltalán a kérést megindokolták. Ezek:

1. Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról és sajátos foglalkoztatási szabályairól szóló 2008. évi XCIX. törvény.

2. A társasági adóról és az osztalékadóról szóló 1996. évi LXXXI. törvény 4. § (37), (38) és (39) bekezdése, valamint a 22. § (1) bekezdése.

3. Az előadó-művészeti szervezetek működésével kapcsolatos hatósági eljárások részletes szabályairól, továbbá a zenekarok és énekarok tevékenységéhez szükséges tárgyi feltételekről, valamint a fizető nézőszám alsó határáról szóló 7/2009. (III. 4.) OKM-rendelet.

Ezek közül az 1. és a 3. alapján megváltozott, még akkor is, ha csak törvénymódosításnak tüntették fel. Az előadó-művészeti szervezetek támogatásáról szóló rész ugyanis teljes mértékben kicserélődött, kicserélődik, és ennek megfelelően a 3. pontban megjelölt rendelet sem ugyanúgy szolgálja ugyanazokat a szándékokat. A törvénymódosítás fogalma hivatott elleplezni azt a tényt, hogy itt egy új törvény született. Az ÚEm. tv. brüsszeli kontrollját még akkor is meg kellene kérni, ha a 2009. évi határozat indoklásának ismeretében megállapítható, hogy most is bizonyosan pozitív döntés születne.

A határozat megújítására szükség lenne azért is, mert a jelenlegi engedély meghatározott időszakra, 2015. december 31-ig szól, és volumene is konkrétan rögzített: „A támogatási program költségvetése 6 évre 28,45 milliárd HUF. A támogatás összege megegyezik az éves adóvesztéssel, és évről évre növekedést fog mutatni.”

Millió forint

<u>Év</u>	<u>2010</u>	<u>2011</u>	<u>2012</u>	<u>2013</u>	<u>2014</u>	<u>2015</u>	<u>Összesen</u>
Támogatás	450	3 880	4 400	5 000	5 520	6 200	28 450

Miután várhatóan a meghatározott keretet már 2014-ig sikerül kimeríteni, érdemes lenne ezt a kérdést tisztázni.

A határozat indoklása a közgazdasági fejtegetések mellett a művészeti ág(ak) szempontjából is releváns érveket tartalmaz, amelyek garanciát jelenthetnek a fennmaradásukat biztosító állami támogatást illetően. Íme néhány tanulságos bekezdés:

„A Bizottság emlékeztet rá, hogy nonprofit – és általában tőkehiányos – kedvezményezettokról van szó, saját forrásaik és jegybevételeik általában nem elegendőek fennmaradásuk biztosításához. Tipikus esetben a támogatások legfontosabb forrása a helyi hatóságok költségvetése, amelyet általában nagymértékű hiány jellemez. Az előadó-művészetek olyan művészeti forma, amely magas személyzeti költségekkel és drága műszaki háttérrel jár, mialatt jellegénél fogva – a közönségnek fizikailag a helyszínen kell tartózkodnia – korlátozott a fogyasztók száma.”

„A közvetett kedvezményezettek szintjén az intézkedés egyértelmű előnyt nyújt az előadó-művészeti szervezetek részére, mivel az adókedvezmény nélkül nem valószínű, hogy hasonló mértékű támogatásban részesülneek...”

A szóban forgó támogatások révén megerősödik bizonyos kedvezményezett előadó-művészeti szervezetek versenyhelyzete a többi szervezettel szemben. Emellett valamennyi támogatott előadó-művészeti szervezet helyzete megerősödik a versenytársakkal szemben. Ennek megfelelően az intézkedés torzítja a versenyt.”

A tao fennmaradásának nem látszik akadályja. Ugyanakkor a vállalkozások addig lesznek motiválva, hogy előadó-művészeti szervezeteknek nyújtsanak adományokat, amelynek összegét leírhatják társasági adójukból, amíg nem jelenik meg számukra „vonzóbb” ilyen irányú lehetőség, például a sport, vagy nem látják úgy, hogy érdekeltségüket az adótörvények folytonos változása negligálja.

A gazdasági társaságok számára vonzóbb lehet például az igazi mecénási szerep, amikor támogatásuk nyilvánosságát is kaphat, ezért reklámértékkel is bír.

Egyre inkább problémát jelent az is, hogy a gazdasági szervezetek bizonytalan anyagi helyzetük miatt csak az év vége felé mernek nyilatkozni adományozó hajlandóságukról, pedig a színházaknak „egyenletes eloszlásban”, sokkal korábban lenne szükségük a támogatásra.

És itt van még az a kérdés, hogy szükség van-e a tao-ra, ha a fenntartók saját

támogatáshányadukat a befolyó adományra sandítva folyamatosan csökkentik. Ezáltal eljutunk oda, hogy minden színház a közönségigény maximális kielégítésében lesz csupán érdekelt. Csak azt kérem, ne nevezzük ezt népszínháznak!

Budapest, 2012

Első megjelenés: Színház 2012. július